

УДК 001.18: 338.314

А. Я. Глубіш,
к. е. н., доцент кафедри аграрної економіки та організації агробізнесу,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і
природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Статтю присвячено обґрунтуванню сучасних методичних підходів до визначення економічної ефективності підприємств аграрної сфери, яка є основою для розрахунку її планових показників. Як пріоритетний напрям запропоновано використовувати інтервальну оптимізаційну модель ефективності, цільовою функцією якої є максимізація прибутку за умови мінімізації витрат на виробництво продукції.

This article is devoted for justification of modern methodological approaches for determination of agrarian enterprises economic effectiveness, which is the base of calculation it's planning indicators. An interval optimization model of the effectiveness, which objective function is profit maximization and cost minimization, is offered as the priority way.

Ключові слова: методи, економічна ефективність, собівартість, прибуток, ціна, обсяг виробництва, рентабельність.

Key words: methods, the economic effectiveness, cost, profit, price, production, profitability.

ВСТУП

Промислові, агропромислові та аграрні підприємства різних форм власності, взаємодіючи між собою в процесі виробничо-комерційної діяльності створюють своєрідний каркас вітчизняної національної економіки. Для ефективної діяльності підприємствам усіх галузей, а надто аграрної сфери, які функціонують в умовах жорсткої ринкової конкуренції, слід сформулювати комплексну систему планування та організувати її виконання.

У науковій економічній літературі протягом останніх років приділяється багато уваги плануванню показників економічної ефективності

підприємств аграрної сфери, ґрунтовними у цій сфері є дослідження Березівського П.С., Черевка Г.В., Шияна В.Й., Саблука П.Т.

Разом з тим, проблема наукового обґрунтування підходів до вимірювання економічної ефективності належить до числа найактуальніших, через те що має місце суперечність між високими об'єктивними сучасними вимогами економічної теорії та господарської практики до методології й методики визначення ефективності, а також недостатнім рівнем розробки теоретико-методологічних основ формування системи показників економічної ефективності підприємств аграрної сфери.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Обґрунтування та визначення пріоритетів існуючої методики економічної ефективності підприємств аграрної сфери, як основи для розрахунку її планових значень.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічно вимірювальна система показників економічної ефективності підприємств аграрної сфери повинна характеризувати ступінь результативності виробництва і здійснювати оцінку її в динаміці, сприяти виявленню резервів збільшення економічного ефекту при мінімальному залученні додаткових ресурсів, тим самим якнайповніше відображати суть критерію ефективності.

При розгляді існуючих методів оцінки діяльності підприємств аграрної сфери можна виділити кілька базових підходів. Один із методів оцінки будується на основі спостереження процесів у динаміці. Для цього до уваги беруть значення певних параметрів за тривалий період часу для оцінки динамічних змін, що відбуваються у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств, за задалегідь відомими характеристиками і параметрами. В їх якості можуть виступати кількісні значення (показники діяльності підприємства, пов'язані із обсягами виробництва, продуктивністю праці, витратами на випуск продукції, фінансові показники, тощо); спеціальні показники підприємства (втрати часу, завантаження виробничих потужностей, ефективність використання матеріалів, еластичність доходів підприємства до зміни кон'юнктури). Третій підхід до оцінки змін у розвитку підприємств аграрної сфери, який широко використовується у практиці економічних досліджень — метод експертних оцінок. Цей метод дозволяє проводити якісні вимірювання та якісні оцінки процесів, які важко оцінити кількісно.

Беручи до уваги сучасну методику розрахунку, ефективність, як економічна категорія, має якісний і кількісний бік, для оцінки та вимірювання якої застосовують критерій і систему економічних показників.

Критерій — це ознака, на основі якої дається оцінка діяльності або визначення параметрів на перспективний період. Критерій слід розуміти як якість, властивість ефективності, що відображає його суть, тобто є основним принципом оцінки. Він відображає певні виробничі відносини та їх якісний бік, а тому повинен знаходитися в нерозривному зв'язку зі специфічними економічними законами.

Слід погодитися із П.С. Березівським, який стверджує, що критерій ефективності можна виразити формулою — максимум продукції при мінімумі виробничих витрат. Зростання ефективності виражається у зменшенні сукупних витрат живої та уречевленої праці на одиницю продукції. Будь-яка економія виробничих витрат в кінцевому підсумку зводиться до економії робочого часу. Критерієм ефективності виробництва є економія часу, досягнення найбільшого результату при найменших витратах суспільної праці [1].

Питання про обчислення показників економічної ефективності підприємств аграрної сфери обговорюється в економічній літературі тривалий період часу. Зокрема дискусії точаться у напрямі досягнення єдиного висновку з приводу того чи існує якийсь один узагальнений показник ефективності, чи це може бути лише система показників. Так, А.М.Ємельянов стверджує, що для оцінки економічної ефективності потрібна "... система показателів, а не какой-либо из них" [3].

Подібної точки зору дотримується П.А. Ігнатовський, який пропонує визначати економічну ефективність шляхом використання системи кількісних показників, зокрема: приріст продукції на одиницю матеріальних і фінансових витрат; ріст продуктивності праці; національний і чистий дохід із розрахунку на одиницю засобів виробництва; рентабельність виробництва [4]. Додатково пропонується використовувати "проміжні" показники: собівартість продукції та її фондомісткість, матеріаломісткість, окупність капітальних вкладень. У свою чергу П.С. Березівський вважає, що таку сукупність показників слід називати їх списком, а не системою [1].

Для розроблення узагальненого показника економічної ефективності В.Й. Шиян пропонує керуватися такими положеннями. По-перше, слід врахувати, що наявність узагальненого показника не виключає можливості використання системи показників ефективності. По-друге, для визначення ефективності необхідні, з одного боку, вимір ефекту, а з іншого — розмір витрат для його одержання. По-третє, всі ресурси, які використовуються у виробництві, можуть і повинні бути зведені до однієї основи — затрат суспільної праці. Визначення загального розміру трудових ресурсів та засобів виробництва складанням затрат праці труднощів не викликає, оскільки перша складова відображатиме затрати живої праці, а друга — уречевленої [5].

Г.В. Черевко та ряд інших науковців вважа-

ють, що одним із найбільш узагальнюючих показників економічної ефективності підприємств є їх рівень рентабельності, який є відображенням результатів затрат не лише живої, а й уречевленої праці, ступеня використання засобів виробництва, якості реалізованої продукції, рівня організації виробництва та його управління [2].

За допомогою показника рентабельності визначають рівень прибутковості чи збитковості функціонування підприємства. Як переконує світова практика прибутковість є головним критерієм ефективності для підприємницьких структур, що функціонують в умовах ринкової економіки. Тому кожне підприємство вимірює прибутковість через визначення абсолютної величини прибутку, що розглядається як показник фінансового результату функціонування підприємства в умовах ринкової економіки, на різних етапах його формування під впливом певних факторів.

У свою чергу, на розмір прибутку суттєво впливає собівартість продукції, вивчаючи можливості скорочення якої використовують функціонально-вартісний аналіз. Його виникнення пов'язане із необхідністю вирішення проблеми постійного пошуку шляхів зниження матеріалоемності, енерго- і трудомісткості продукції, що випускається, за рахунок удосконалення способів виготовлення продукції. Функціонально-вартісний аналіз виходить з того, що витрати на виробництво будь-якої продукції складаються з мінімуму витрат, абсолютно необхідних для виконання ним своїх функцій, і "додаткових", пов'язаних із недосконалістю конструкції, неефективним використанням матеріалів.

Таким чином, критерієм економічної ефективності є застосування найменшої кількості ресурсів виробничого потенціалу на виробництво одиниці продукції.

З огляду на це, головними факторами впливу на, узагальнюючий показник економічної ефективності підприємств аграрної сфери, рентабельність — є прибуток та собівартість. Прагнення господарюючого суб'єкта до максимізації гарантованого виграшу, яким є прибуток називається принципом максиміна, який лежить в основі ефективності діяльності підприємств, зважаючи на те, що прагнучи бути рентабельними, вони намагаються максимізувати прибуток шляхом мінімізації витрат (собівартості).

З огляду на це, для підприємницьких структур усіх галузей національної економі-

ки, а надто аграрної сфери, які займаються виробництвом широкого асортименту продукції, максимізацію прибутку та мінімізацію собівартості можна записати наступним чином:

$$P = \sum_{i=1}^n P_{it} \longrightarrow \max,$$

$$C = \sum_{i=1}^n C_{it} \longrightarrow \min$$

де, P — розмір прибутку, $\sum P_{it}$ — сума прибутку від реалізації асортименту продукції; C — собівартість, $\sum C_{it}$ — сума собівартості реалізованого асортименту продукції, i — вид товару, p — кількість товарів в асортименті, t — звітний період.

Не менш важливим фактором впливу на розмір прибутку є ціна реалізації продукції, тому вважаємо за доцільне визначити "коридор коливання" собівартості продукції та ціни реалізації з метою визначення максимального та мінімального допустимого їх значень. З огляду на це, виникає потреба у застосуванні методів інтервального аналізу для побудови моделі та розв'язання задачі — параметричної ідентифікації — пошук параметрів собівартості та ціни реалізації продукції.

При формуванні моделі економічної ефективності шляхом зниження витрат та зростання цін доцільно побудувати модель оптимізації витрат. Задачі оптимізації переважно формалізують у вигляді задач лінійного програмування, застосування яких не враховує можливого фактору впливу на діяльність підприємств.

Для ефективності функціонування у плановому періоді, беручи до уваги обсяги виробництва, доцільно побудувати інтервальну оптимізаційну модель, орієнтовану на песимістичний і оптимістичний варіанти розвитку подій на перспективу. У моделі оптимізації економічної ефективності цільовою функцією є максимізація прибутку за умови мінімізації витрат на виробництво продукції та максимізації реалізаційних цін, а значення коефіцієнтів замінено на їх інтервальні оцінки. За цих умов економіко-математична модель матиме вигляд задачі лінійного програмування з інтервальними коефіцієнтами:

$$\sum_{i=1}^n [c_i^-; c_i^+] \times V_i \xrightarrow{V_i, i=1, \dots, n} \min$$

$$\sum_{i=1}^n [p_i^-; p_i^+] \times V_i \xrightarrow{V_i, i=1, \dots, n} \max$$

$$\sum_{i=1}^n [c_i^-; c_i^+] \times V_i \leq \sum_{i=1}^n [p_i^-; p_i^+] \times V_i$$

$$V_i \geq [V_i^-; V_i^+]$$

У моделі значення факторів замінено на їхні інтервальні оцінки відповідно: $[c_i^-; c_i^+]$ — коливання собівартості; $[p_i^-; p_i^+]$ — коливання реалізаційних цін; $[V_i^-; V_i^+]$ — коливання обсягів виробництва, які відображають гарантовані межі відповідного коефіцієнта зі співмірними обсягами виробництва. Іншими словами, дана оптимізаційна модель дозволяє в плановому періоді визначити чіткі межі коливання собівартості та ціни реалізації продукції, як головних чинників, що гарантуватимуть певний рівень прибутковості підприємств аграрної сфери, гарантуючи при цьому беззбиткові обсяги виробництва.

ВИСНОВКИ

Отримані оптимістичний та песимістичний варіанти задач дають змогу розрахувати інтервали значень беззбиткових обсягів виробництва продукції, через визначення допустимих меж реалізаційних цін та мінімізацію витрат, що в

кінцевому підсумку дозволить визначити рівень економічної ефективності підприємств у плановому періоді за умови мінливого впливу факторів.

Література:

1. Березівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринків продуктів скотарства у Карпатському регіоні / Березівський П.С. — Львів: Українські технології, 1998. — С. 22—23.
 2. Економіка підприємств: [навч. посібник] / Г.В. Черевко, Ф.В. Горбонос, Г.Б. Іваницька, Н.Ф. Павленчик. — Львів: Априорі, 2004. — С. 275.
 3. Емельянов А.М. Методическое пособие по курсу "Основы экономики и управления сельскохозяйственным производством" / Емельянов А.М. — М.: Экономика, 1974. — С. 78.
 4. Игнатовский Б.П. Экономические проблемы повышения эффективности сельскохозяйственного производства / Игнатовский Б.П. — М.: Наука, 1978. — С. 23—24.
 5. Шиян В.И. Некоторые методические и методологические вопросы определения обобщающего показателя эффективности сельскохозяйственного производства: Научная организация производства, труда и управления на сельскохозяйственных предприятиях / Труды ХСХИ. — Т.2. — С. 13—20.
- Стаття надійшла до редакції 02.10.2011 р.*

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ:

- відомості про автора (авторів): ім'я, по батькові, прізвище, вчене звання, вчений ступінь, посада і місце роботи, службова і домашня адреси (з поштовим індексом), контактний телефон;
- УДК;
- назва статті мовою оригіналу та англійською мовою;
- коротка анотація (2—4 речення) мовою оригіналу та англійською мовою;
- ключові слова;
- текст статті повинен мати такі необхідні елементи: вступ (формулюється наукова проблема, ступінь її вивченості, актуальність тієї частини проблеми, якій присвячена стаття), постановка задачі (формулюються мета і методи дослідження), результати (викладається система доведень запропонованої гіпотези, обґрунтовуються наукові результати), висновки (вказується наукова новизна, теоретична і практична значущість результатів дослідження, перспективи подальших розробок з цієї теми). Розділи повинні бути виділені;
- обов'язковий список використаних джерел у кінці статті;
- обсяг статті — 12—25 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків);
- шрифти найпоширенішого типу, текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними;
- ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у **чорно-білому** вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. До графіків та діаграм мають бути подані таблиці, на основі яких вони збудовані;
- разом із друкованою статтею треба подати її електронний варіант на CD носії або електронною поштою. Файл статті повинен бути збережений у форматі DOC для MS Word. Схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, JPG, в імені яких зазначається номер ілюстрації у статті, наприклад pict 4.tif.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

Адреса редакції: 04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
для листування: 04112, м. Київ, а/с 61; economy_2008@ukr.net
Тел.: (044) 458-10-73, 223-26-28, 537-14-33